

Borut Batagelj

1.04

O IZVORU BLOŠKIH SMUČI

Vprašanje izvora bloških smuči ni novo. Z njim se je ukvarjalo že nekaj poznavalcev smučarske zgodovine pri nas in na tujem. Sintetično bom poskušal predstaviti nekaj mnenj in dodal malce svojega. Že na začetku pa bi rad poudaril, da konkretnega, historičnega vira o izvoru bloških smuči ni in se je vpričo tega moč upirati le na pomožne, primerjalne metode!

Skozi besedilo bom uporabljal le naziv bloške smuči (-smučanje) vedoč, da smučanje ni bilo omejeno zgolj na Bloško planoto, ampak tudi na Vidovske hribe in njih soseščino na Notranjskem in Dolenjskem.

Teorija, ki je med raziskovalci bloškega smučanja danes najbolj priznana in bolj kot druge argumentirana, je teorija, ki govori, da je bloško smučanje staroslovanska dediščina. Pred tem pa bom na kratko povzel še nekaj drugih teorij, ki sodobne kritike niso preživele, pripomogle pa so veliko k boljšemu poznavanju in raziskovanju bloškega smučanja.¹

Šved K. B. Wiklund je sprva resno domneval, da so smuči na Bloke zanesli vojaki, ki so prišli v stik s švedsko vojsko v času tridesetletne vojne. To je sklepal glede na prvi opis bloškega smučanja (Valvasor, 1689), po katerem domneva, da se je smučanje moglo razviti v prvi polovici 17. stoletja. Posebni vojaški švedski odredi na smučeh so res že pred tem sodelovali v vojni proti Rusiji, vendar dejanskih poročil o rabi smuči in o stikih s smučarskimi oddelki med leti 1618-1648 ni. Težko bi tudi domnevali, da so Bločanje v tako kratkem času dosegli tolikšno smučko izurjenost kot jo opisuje Valvasor. Glavni argument, ki je spremenil mnenje tudi Wiklundu pa je bil posledica odkritja starosti in razširjenosti južnega smučkega tipa, kamor po Zettersteinu sodijo bloške smuči.

Verjetnejša, a tudi že ovržena je hipoteza, po kateri naj bi ruske smuči južnega tipa v naše kraje vpeljal znani vipavski diplomat Žiga Herber-

stein. Med drugim je Herberstein v prvi polovici 16. stoletja potoval tudi po Rusiji in v nemški izdaji potopisa "Moscouia der Hauptstat in Reissen" (1557) jasno opisuje takšen tip smuči. A. Zettersten v razpravi o južnem tipu smuči omenja, da je takšen tip moč najti tudi na Kranjskem in da jih je tja vpeljal baje Herberstein. Podobnega mnenja je bil (v začetku) tudi nemški športni pisatelj C. J. Luther. Tudi pri nas se je v tej povezavi porodila ideja A. Gabru.² V članku najdemo tudi slikovno gradivo. Upodobitev smučarjev, objavljena v Herbersteinovem potopisu, naj bi nastala po spominu na naše smučarje, ki so bili avtorju bolj živo pred očmi kot ruski. Tovrstne domneve se upirajo tudi na bloške smuči z železnimi klamfami, ki so res podobne ruskim z lesenimi robniki za stremena. Takšen prehod iz lesenih robnikov na klamfe je čisto mogoč in zelo verjeten, vendar pa se ob tem odpira vprašanje v zvezi s starejšim tipom bloškega stremena, t.j. z nastankom smuči s štirimi navpičnimi okroglastimi in podolgastimi luknjami. Valvasor in Francisci sta Herbersteinove zapiske poznala in gotovo bi kaj vedela tudi o njegovi domnevni smučarski agitaciji. Herbersteinu je bil tak posel najbrž tuj, sporni so njegovi stiki z domovino in končno, s popularizacijo smuči bi najbrž začel kje bliže dvora. Pravtako je ovržena domneva, da bi smuči k nam uvedel Luka Dobrepoljski, mož iz njegovega spremstva.

V času med vojnama je bila med našimi in tuji raziskovalci zelo aktualna teorija o samoniklem nastanku bloških smuči. Na bloških smučeh namreč najdemo posamezne, verjetno samonikle iznajdbe, ki se tičejo stremen. Prof. A. Melik (Posavska Slovenija, 1959) domneva, da so bloške smuči nastale avtohtono iz krajevnih vzrokov in potreb. Čim preprostejša je iznajdba, tem večja je možnost, da je v različnih časih in krajih samoniklega izvora. Vendar zelo težko bi namreč sklepal, da se je takšna, po moje še vedno nič kaj enostavna priprava, porodila v glavi bloškega kmeta. Pa brez zamere Bločanje. Tako bi mogle smuči na našem ozemlju nastati že v predantičnem času. Če si smem na tem mestu privoščiti malce ironije, bi to danes utegnili biti zelo aktualno za nekatere "zgodovinarje" in njihove domneve o izvoru Slovencev. Eden od pionirjev modernega smučarstva na Slovenskem, E. H. Schollmayer je mnenja, da je lahko avtohtoni element povezan s kulturo lesne, do-

¹ Posamezne teorije okvirno povzemam po Boris Orel, *Bloške smuči*, SAZU, Ljubljana 1964.

² Ante Gaber, *Čez 400 let za sledjo naših smuči*, Slovenski narod, št. 76, 1931.

mače obrti, suhe robe. V knjigi "Auf Schneeschuhen"³ iz leta 1893 jasno zapiše, da se je smučanje na Kranjskem "aus sich selbst entwickelt hat". Vendar pa je lahko razpravljanje o avtohtonosti določenega predmeta zelo problematično. Razvoj smuči in predvsem stremena je, glede na to, da gre za zaključeno geografsko celoto, ki ni imela stikov z oddaljenimi smučarskimi področji, gotovo šel po svoji, samonikli poti. Ta pot je po mojem jasno vidna preko najbrž prvotnega stremena s štirimi luknjicami do uporabe stremena z železnimi klamfami. Ideja smuči pa najverjetneje ni samonikla. Teorija o avtohtonosti je bila smiselna le v času, ko še niso bila znana dejstva, ki nam kažejo na zgodovinsko zvezo s severovzhodnimi območji.

Takšnega mnenja sta tudi B. Orel in S. Guček, po katerih krajše povzemam tudi glavne argumente, ki govorijo o staroslovanskem izvoru bloških smuči.

S. Guček⁴ omenja, da je Badjura že l. 1934 napisal, da so "bloške smučke potomci ruskih smuči". Na to se je Badjura oprl, ko je l. 1917 v vojaški smuški tvornici v Beljaku zagledal par bloškim zelo podobnih smuči, izhajajočih iz nekega guvernementa jugozahodno pod Uralom.

Bloške smuči so po svoji sestavni osnovi še najbolj podobne smučem južnega tipa na severovzhodu, a hkrati kažejo v starejših stremenih značilnosti arktičnega tipa. Zaradi te podobnosti je najverjetneje, da so smuči na to področje zanesli Slovani okoli leta 600. Bloške smuči so kulturni element in po prenosu kulturnega imetja so se smuči na bloškem ozemlju ohranile zato, ker so bili zanje tu izpolnjeni geografski, klimatski in tudi psihološki elementi.

Zgodovinsko zvezo lahko opremo tudi na običaj pustnega drsanja in sankanja, ki ga poleg Rusov, baltskih narodov in Fincev poznajo med Slovani samo Slovenci na bloško-vidovskem ozemlju.

Vpričo zaprtosti področja in nemobilnosti tamkajšnjega prebivalstva se je lotil Orel tudi

antropološkega kriterija na podlagi poročila o razširjenosti krvnih skupin. Zaznavna je povišana frekvenca gena B, ki s pridržkom podpira slovansko teorijo. Tovrstne dokaze je treba jemati z rezervo, tega se Orel tudi zaveda in poudarja, da krvna distribucija na Blokah le posredno podpira domnevo o izvoru bloških smuči.

Velikega pomena pri oceni domneve o staroslovanskem izvoru bloških smuči pa so smuči iz Like-rtve. Rtve so po sestavni osnovi, stremenih in predvsem nazivu nesporno staroslovanska zapuščina in imajo tako velik pomen za bloško smuško kulturo. Rtve so zelo podobne bloškim smučem in kot take pričajo tudi zanje za staroslovanski izvor. Podobnost v imenu s Herbersteinovimi artami, ki jih opisuje v ruskem potopisu, najbrž ni naključna.

Tudi tipičen slovenski izraz smuči (prvotno v pomenu: smuči in sani) je najverjetneje staroslovanski naziv, ki je bil omejen le na določene rodove v prvotni slovanski skupnosti. Podobno kot naziv rta se je tak lahko razvil samo v odmaknjeni ljudski smuški kulturi. Po mnenju prof. Bezlaja je slovenski besedni zaklad najbližje govoru kolonizacijskih območij Pskova, Novgoroda in Oloneca v severni Rusiji, od koder izvira tudi naziv *smučok* v pomenu sani.

V širšem vidiku je pomembno dejstvo tudi to, da Slovenci s širjenjem modernega smučanja nismo prevzeli splošno razširjenega norveškega izraza *ski*, kar je značilno za ostale pomembne evropske jezike, ampak se je utemeljitelj slovenskega smuškega izrazoslovja R. Badjura oprl na starejše, bloško izročilo.

Prvi opis bloškega smučanja sega v leto 1689, ko J. V. Valvasor izčrpno opiše uporabo smuči med kranjskimi kmeti. Smuči imajo že takrat visok uporabnostni nivo in kmetje poleg hoje po ravnem že obvladujejo strmine s pomočjo primerne tehnike. Iz opisa smemo sklepati na daljšo kontinuiteto uporabe smuči že daleč pred Valvasorjem. Na veliko pomembnost tega opisa priča tudi dejstvo, da do leta 1845 ni odmevnejšega poročila. V Kmetijskih in rokodelskih novicah avtor J. Bevc - Podgrivarski⁵ v prvem tovrstnem opisu v slovenščini uporabi naziv smečesmuči. Opis v Novicah in kasnejši opisi, od 30. let tudi tujih raziskovalcev, kažejo na nespreme-

³ E. H. Schollmayer, *Auf Schneeschuhen, Ein Handbuch für Forsileute, Jäger und Touristen, Celovec 1893, str. 20.* - Schollmayer je izrednega pomena, saj se je s svojimi smučarskimi prizadevanji vpisal med pionirje modernega smučanja v srednji Evropi.

⁴ Svetozar Guček, *Slovenija, zibelka smučanja v srednji Evropi, Kmečki glas, Ljubljana 1989.*

⁵ Podgrivarski - (Bevc), *Huda zima na Blokah in raba smečev, Novice 1845, str. 62/63 in 66/67.*

njeno rabo smuči, ki se kot takšne ohranijo do leta 1942, ko italijanske okupacijske oblasti z odlokom prepovejo rabo smuči in tako preprečijo hitrejšo mobilnost fašističnemu upor. Kmetje so smuči pred izročitvijo Italijanom raje pokurili, tako da so danes originalne bloške smuči prava redkost.

Glede na to, da posamezna področja v srednji in jugovzhodni Evropi niso imela tako natančnih opisovalcev kot je bil Valvasor, se mi ponuja drzna misel o posameznih (*slovanski*) smučarskih otočkih v srednji in jugovzhodni Evropi. Podobno kot na Blokah zasledimo kasnejše opise ljudskega smučanja tudi drugje. Podobno kot Bloke so tudi to *odmaknjena področja z ostro klimo, ki so že kot taka pa tudi po značilni zaprti mentaliteti*, ostala starejšim opisovalcem neprijazna, tuja in nezanimiva. S tem bi rad potrdiril tezo, ki sicer že nekaj časa velja, da bloško smučanje izven dežel severne in severovzhodne Evrope ni edini takšen pojav do širjenja modernega smučanja, je pa gotovo območje z najvišjo smuško kulturo.

Na slovenskem območju poznamo po opisih še eno tako področje predmoderna ljudskega smučanja, namreč Pohorje. Pohorsko ljudsko smučanje je obdelala T. Urbas. Pričujoči tipi smuči mi dajejo vtis modernejšega tipa smuči. Starejših opisov pohorskega ljudskega smučanja ni in proti letu 1900 postaja vse bolj očitno, da je posledica novega, alpskega smučarskega gibanja.

Orel kratko izraža domnevo še o enem morebitnem ljudskem območju smučanja, za katerega pa nima dovolj podatkov, t.j. Vojskarska planota. Na tem mestu pa lahko zatrdim, da to področje nima ljudskega smuškega značaja, ampak je plod širjenja modernega smučanja iz Dola na Trnovski planoti ob koncu 19. stoletja. V dosedanjem smučarskem zgodovinopisju velja, da se smučanje od tam ni širilo, vendar pa so moje ugotovitve nasprotno utemeljene.⁶

Na tem mestu bi rad opozoril na bistveno razliko med pojavom ljudskega smučanja, ki ga tu tudi obravnavam in je bistveno starejše in preprostejše od pojava modernega smučanja s konca prejšnjega stoletja, ki se je z modernejšo

opremo širilo najprej preko Norveške in je kasneje preko osrednjih alpskih dežel tudi opojilo cel planet.

Domnevo o otočkih pa težko zanika smučanje v okolici Gospića, v Liki, ki je bilo odkrito dokaj pozno, šele po izidu XIX. dela "Rječnika hrvatskog ili srpskog jezika", Zagreb 1955, ob pojasnilu besede "rtve". Pri geslu gre nedvomno za opis ljudskih smuči. Materialno sta ohranjena dva para smuči iz Divosela, ki kažeta značilnosti "ruskih" smuči. Še bolj nedvomen pa je naziv rta, ki je v zelo tesnem etimološkem in pomenskem sorodstvu s staroruskim imenom rta. Tako gotovo ne gre za novotarijo, ki bi dobila staroslovanski izraz.

Smuči so verjetno uporabljali za hojo tudi v zahodni Makedoniji. V krajšem članku v Narodni starini (1938) dr. Filipović piše o rabi krajših smuči s pomočjo katerih se je mogoče zelo hitro premikati. V korespondenci z dr. Orlom Filipović zatrjuje, da gre gotovo za ljudske smuči pred modernimi, vedel je tudi za njihovo ljudsko ime, a ga je žal pozabil. Etnološki muzej v Skopju o rabi takih smuči nič ne ve.

Podobno nerešeno vprašanje so tudi smuči v Črni gori, kjer pa poznajo ljudski naziv za smuči-*kliz* in o obstoju ljudskega smučanja lahko le sklepamo. Kmetje smuči sicer uporabljajo, možno pa je tudi, da je smučanje tja zanesel norveški stotnik Angell, ko je 1893 na smučeh prekoračil Črno goro in z njimi tudi seznanil dvor na Cetinju. Tako poroča C. J. Luther. Domneva je verjetna, vendar sklepam, da bi potemtakem smuči dobile najbrž tuj in ne slovanski izraz. O modernem ali ljudskem tipu smuči lahko zopet le ugibamo.

Domneva o otočkih je gotovo premalo argumentirana in ranljiva, vendar se mi kot takšna postavlja ob dejstvu, da je skoraj nemogoče povezati posamezna področja za katera je izpričano smučanje v predmoderni smuški dobi.

Neposrednih kontaktov med posameznimi področji ni najti in nanje lahko naletimo le v pradomovini Slovanov. Domnevamo, da so Slovani v pradomovini smuči poznali in so jih po razselitvi začeli uporabljati le na naselitvenih področjih z dolgimi zimami in globoko snežno odejo.

Nekateri takšni otočki so se ohranili do pro-dora modernih smuči in so bili kot takšni tudi

⁶ O tem sem več pisal v članku *Prispevek k boljšemu poznavanju smučarstva na Doli, v: Borut in Marjan Bata-gelj, Smučanje po starem*.

opisani, drugi pač ne in so šli v pozabo. Mogoče bi bilo raziskovanja vredno usmeriti na področje gorate Bosne, Srbije, Bolgarije... Ne bi pa rad izključil možnosti, da je šlo v negotovih, nerešenih primerih za zamenjavo, oziroma za uporabo bolj razširjenih krpelj.

Zelo zanimiv je v tem pogledu zapis G. U. A. Vietha v njegovi "Enzyklopödie der Leibesübungen" iz leta 1794, v katerem ob omembi smučí pri Laponcih zapiše, da so tudi v Tirolskih Alpah v rabi takšne smučí! Najbrž pa tu ne gre za novi otoček, čeprav se kar sam ponuja. Prof. E. Mehl⁷ je mnenja, da gre ali za zamenjavo s Kranjsko ali s krpljami. Vieth, še bolj pa njegov sodobnik GutsMuths (1759-1839), sta storila zelo veliko in resno poskušala širiti uporabno smučanje, vendar brez znanih uspehov. Pravtako bi težko kamorkoli uvrstili smučí švicarskega smučarskega pionirja C. Inselina z njegovi mi, po izgledu precej starejšimi smučími. Te predmoderne smučí so skupaj z Inselinom dokumentirane na fotografiji. Smučí niti po dimenzijah, niti po stremenu ne ustrezajo dolгим, vitkim norveškim smučem ob koncu 19. stoletja, s katerimi je Inselin prvi smučal v Švici. Najverjetneje gre za pomoto in je fotografija nastala kasneje in kje drugje.

Na koncu pa bi rad predstavil še misel o nam najbližjem poznoantičnem opisovalcu smučí oziroma njihove uporabe, Pavlu Diakonu, ki se ob koncu 8. stoletja v svojem najvažnejšem delu Zgodovina Langobardov dotika tudi tega področja.⁸ Nihče od raziskovalcev pa tega momenta še ni upošteval, oziroma se ga sploh lotil.

Langobardi (Vinili) so germansko pleme, ki izvira iz "smučarske" južne Skandinavije (področje južnega smuškega tipa!), poznali so torej smučí pa še na slovenskem ozemlju so bili prisotni. Zato mi je pred časom po glavi rojila izvirna misel o mogoči njihovi bloški smučarski so-krivdi. Langobardi so se preselili v Panonijo in tu segali na slovensko območje nekje do južne Štajerske, preden so se 568 preselili najverjetneje skozi Vipavsko dolino v Italijo. Langobardi so se po izročilu na pot odpravili ob Veliki noči in so pred zimo najbrž že bili v Italiji, vendar ob dejstvu, da so takrat seleča se plemena potovala v skupinah, bi se lahko zgodilo, da bi kaka sku-

pinica zašla na Bloke in tam pričela "dričati". Sklepati je mogoče marsikaj in tezo o langobardskih smučeh tudi nadalje razvijati. Mogoče pa so Slovani, ki so takrat že prodirali po slovenskem ozemlju in so smučí poznali, langobardske smučí prevzeli in jim dali tudi ime? Sploh bi bilo na marsikatero vprašanje iskati odgovor v pojavu etnogeneze. Takratno zelo burno obdobje je lahko prineslo marsikaj, vendar direktnjših indicev za to niti ne gre iskati.

Poudaril bi tudi rad, da direktnega opisa rabe smučí med Langobardi ni, so jih pa ti v svoji prvotni pokrajini poznali. Opis rabe smučí se naša na divje pleme Skritobinov, ki odpirajo več drugih vprašanj. Kot pravi historiograf se je Pavel že opiral na vrsto virov. Pavel Diakon je opis tega plemena najverjetneje črpal iz Prokopija, ki severno pleme imenuje Skriithifinoi. Naziv je verjetno germanska skovanka za nekakšne drsalce na snegu. To ime bi se kasneje lahko spremenilo v germansko poimenovanje za narod Fincev, ki sebe sicer drugače imenuje.

Domneva o langobardskih smučeh je nova in takšna kristalizira pogled na izvor bloških smučí še iz ene strani in tako je s tem moj namen dosežen. Tej hipotezi dajem možnost, nikakor pa ji ne dajem prvenstvene vloge.

Za ekskurz med Langobarde pa sem se odločil še iz drugega razloga. Pavel Diakon v 1. knjigi, 5. odstavek, ob opisu pokrajine in divjega plemena Skritobinov jasno opiše njihovo praktično rabo smučí pri lovu. Problem pri tem pa nastopi, ko v slovenskem prevodu tega ne moremo razbrati, ker je stavek napačno preveden. V latinskem izvirniku gre razbrati, da ne gre za pobijanje divjih živali z loku podobnim kosom lesa, ampak nekako za to, da v naskoku s pomočjo zakrivljenega kosa lesa, podobnega loku, sledijo zakrivljenega kosa lesa, podobnega loku, sledijo(!) divje živali.⁹

Ta krajši del je manj pomemben glede na celotno vrednost Pavlove Zgodovine in gotovo ne dvomim v prevajalsko znanje pomembnih mož, ki so pri prevodu sodelovali (F. Bradač, B. Grafenauer in K. Gantar). Poudaril pa bi rad, da je uporaba smučí v zgodovini in sploh smučarska zgodovina kot del splošne, "totalne" zgodovine danes veliko premalo poznana in gotovo potrebna večje pozornosti.

⁷ E. Mehl, *Grundriß der Weltgeschichte des Schiffahrens*, Stuttgart 1967.

⁸ Pavel Diakon. *Zgodovina Langobardov*, Maribor 1988

⁹ *Ibidem*, str. 8, - "Saltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo ad arcus similitudinem feras adsequuntur."